

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

2019

TSUMBANDILA YA U MAKĀ

MARAGA: 70

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 9.

KHA VHA PFESESE:

- Memorandamu uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha ambadzifhele nga wothe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandamu uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musi u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**NDAELA KHA VHATOLI/VHAMAKI****Maga a u tola/maka tholokanyondivho:**

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhaki ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musi vhukhaki honoho vhu tshi thithisa kupfesesele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhaki vhu di fanela u sumbedzwa).
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo luwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha luwe luambo lwo shumiswaho kha tshibveledzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedzea.
- Kha **mbudziso dzo vuleaho**, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha NDI NGOHO/A SI NGOHO kana NDI NGOHO/A SI NGOHO kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/Thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musi phindulo ya ipfi lithihi yo lavhelelwa hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga **tenda fhedzi** ipfi lo lavhelelwaho lo talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musi mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekedzwa, kha vha make **fhedzi** mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudziso dza u nanga kha zwinzhi, kha vha tangedze **ZWOTHE**, ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhadalo.

MBUDZISO YA 1**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A**

- 1.1 Ndi mulilov a tshi khou itela uri vha kone u bika zwiliwa.√ (2)
- 1.2 Ndi khombo ya u fhisa daka√na midi.√ (2)
- 1.3 Mathukhwi a tea u kudzwa na u fhiselwa kule na midi,√ na metshisi i vhewe kule hune vhana vha balelwa u hu swikela.√ (2)
- 1.4 Ndi musi vhathu vha tshi vho ditumela mudagasi nga vhone vhone ngeno vha songo zwi gudela, zwa vho bveledza khombo/ U tuma mudagasi zwi siho mulayoni..√√ (2)
- 1.5 Muhumbulo muhulwane mafhungoni aya ndi wa uri vhathu vha no shumisa makhandela vha tea u vhona uri vho a dzima pherani dzothe musi vha sa athu u edela ngauri zwa sa ralo a nga vhangha khombo.√√ (2)
- 1.6 C/vhudi na vhuvhi ha mulilo.√ (1)
- 1.7 Murero uyu u disa kupfeselele kwa uri arali muthu a ita zwo khakheaho u fhedzisela o dzhena khomboni/o pfa vhutungu ene mune.√√ (2)
- 1.8 -Ndi ya u sa funga tshitofu tshifhinga tshilapfu.
-Malabi a tshitangani/khishini a tea u vhetshelwa kule na tshitofu.
-Mubiki a songo bika o ambara zwiambaro zwilapfu zwo nembelelaho tshitofuni.
(Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.)√√ (2)
- 1.9 Ndi a tendelana nazwo, ngauri zwiludi hezwi a zwi lengi u duga/nanga mulilo arali zwo dzula tsini na mulilo kana fhethu hune ha khou fhisesa, ngauralo zwi tea u shumiswa hu tshi tevhezwa maga a tsireledzo o tewaho.

[Kana mbuno mbili dzi pfalaho] √√ (2)
- 1.10 - Mitani/mahayani/vhana/vhahulwane – ri tea u londa kushumisele kwa mulilo u itela u thivhela khombo.
- Mupo – mupo u nga tsireledzea arali ra shumisa mulilo nga vhudifhinduleli.
- Vhubindudzi – ikonomi i nga aluwa arali ra nga shumisa zwivhaswa na mitshini nga ndila yo pfumbudzwaho.
- Maga a tsiredzo – hu tea u vha na u pfumbudziwa nga ha maga a khombo dza mulilo.

(Zwiraru fhedzi zwi pfalaho.)√√√ (3)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Ndi mushumo wa vhorazwidzimamulilo.√ (1)
- 1.12 Ndi zwiambaro zwa vhadzimi vha mulilo√na maḁi (kana zwishumiswa) ane vha khou fafadzela ngao nga phaiphi.√ (2)
- 1.13 Vhudipfi ha vhashumi ndi ha u pfa vhutungu/vho tshuwav/ngauri vha khou vhona ndozwo/tshinyalelo yo welaho muḁe wa tshifhato.√ (2)
- 1.14 -I nga thivhelwa nga u dzima zwishumiswa zwoḁe zwa mudagasi musi zwi sa khou shumiswa.
-I nga thivhelwa nga u dzula hu tshi ḁolwa mudagasi uri u tshee kha nyimele yone naa.
-Mudagasi u tea u dzheniswa nga vhathu vho u gudelaho.
[Zwivhili fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA B

- 1.15 Zwoḁe zwi khou amba nga ha mulilo.√TSHIBVELEDZWA tsha A, tshi nea tsivhudzo kha lushaka nga ha kushumisele kwa mulilo u itela u thivhela khombo,√ ngeno TSHIBVELEDZWA tsha B tshi tshi khou sumbedza ndozwo i vhangwaho nga mulilo kha ndaka/tshifhato.√ (3)

ḁHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU****Kumakele kwa manweledzo**

U tola/maka hu tea u disendeka kha zwo vhudziswaho, hu litshiwe izwo zwi songo vhudziswaho.

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
 - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
 - Maraga 3 ndi dza luambo.
 - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga musu mulingiwa a songo anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
 - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
 - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musu mulingiwa o anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Khouthesheni dza u bva kha 6–7: ni songo avhela maraga dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 1–5: avhelani maraga 1 ya luambo

PFESANI:• **Tshivhumbeo**

Naho manweledzo o nwalwa nga tshivhumbeo tsho khakheaho, a tea u tolwa.

• **Tshivhalo tsha maipfi:**

- Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho.
- Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwa tsho khakhea.
- Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re nthha ha tshivhalo tsho tetshelwaho, vha litshe ayo maipfi a manweledzo o salaho.
- Manweledzo a re mapfufhi fhedzi o faredza mbuno dzothe dzi todeaho ha tewi u newa ndatiso.

PHINDULO: TSHIBVELDZWA TSHA C

Maga a tevhelaho kha a shumiswe sa **tsumbandila** ya zwine mulingiwa a tea u zwi sumbedza kha manweledzo awe.

Mbuno dziñwe na dziñwe dza 7 dzi kha phara dzi tea u avhelwa maraga.

(Mitaladzi na/kana zwipida zwa mafhungo zwi tea u lunzhedzana.)

NO	KHOUTHESHENI	NO	MBUNO
1	'Ndi ngoho u awela hu a todea uri muvhili u dovhe hafhu u vhe na nungo khathihi na mafufufulu.'	1	Muvhili wa muthu u toda u awela.
2	'Ndi zwa vhuθhogwa u diitela mugaganyagwama wa masheleni ane wa do a shumisa musi u tshi ya kha maθuvha a vhuawelo.'	2	Muthu kha vhe na mugaganyagwama wa maθuvha a vhuawelo.
3	'Madalo a toda ndugiselo yo dziaho siani la u sedzulusa ho nwelelaho kha zwine zwa do duresa lwendoni lwonolwo.'	3	Kha hu sedzwe mbadelo dza zwithu zwi no duresa.
4	'Musi vha tshi ya u dala mashangodavha, kha hu sedzwe mitengo ya mabambiri a u tshimbila ngao.'	4	Kha hu sedzwe mitengo ya mabambiri a u tshimbila ngao.
5	'Musi muthu sa athu u takuwa u tea u vha na ndivho ya hune a khou ya u dzula hone arali mbadelo ya vhudzulo yo katela na ya zwiliwa.'	5	Muthu kha vhe na ndivho ya mutengo wa vhudzulo na zwiliwa.
6	'Kha hu vhe na masheleni o dzudzanyelwaho u do endela fhethu ho fhambanaho na u renga zwirengarengwa u ya nga u fhambana hazwo.'	6	Masheleni a u dalela na u renga zwine wa funa lwendoni a dzudzanywe.
7	'Zwenezwo kha hu vhe na masheleni a ndindakhombo u itela musi hu tshi bvelela zwe zwi si lavhelelewe.'	7	Kha hu vhe na masheleni a ndindakhombo.
8	'... u tea u dibadekanya na madzangano a vhuendelamashango hune masheleni a zwithu zwothe a dzula o anganyelwa.'	8	Mudali/Muendi u tea u vha murado wa madzangano a vhuendelamashango.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Muthu kha vhe na mugaganyagwama u itela musu a tshi fara lwendo maduvhani a vhuawelo. Mudali kha sedze mbadelo dzi no duresa lwendoni khathihi na mitengo ya mabambiri a u tshimbila. Kha hu dohwe hu sedzuluswe u katelwa ha mbadelo dza vhudzulo na zwiliwa. Mudali kha dzudzanye masheleni a u dalela fhethu ho fhambanaho na a u renga e lwendoni. A dovhe hafhu a vhe na masheleni a ndindakhombo na u dzhiela ntha u didzhenisa kha u vha murado wa madzangano a vhuendelamashango hu u itela u vha na ndivho ya mashelelwi ane a tea u badelwa nga khathihi.

[Maipfi a 99]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka

- Mupeleto:
 - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nnda ha musu vhukhaki uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
 - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vhukhaki ha mupeleto vhu tea u newa ndatiso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
 - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

- 3.1 Ndi ngauri ipfi 'sakha' li bvisela khagala tshidziki tsha iyi khungedzelo uri zwi pfalese uri ndi fhethu ha u gudela zwa u dantsa/u kunga/nyanyula/dzikusa dzangalelo la vhaswa.√√ (2)
- 3.2 Tshigagarukela.√ Ndeme yatsho ndi ya u kunga/vhidzelela/ita khuwelelo kha vhataleli uri vha de vha gude u dantsa.√ (2)
- 3.3 Mukungedzeli o shumisa fonto khulwane hu u itela u kunga vhathu uri vha ye vha gude u dantsa,√ ngeno fonto thukhu i ya u fhuredzela vhathu uri vha sa zwi vhone uri dzhiawolala ndi ya vhathu vha no tavhanya u fara mulenzhe fhedzi.√ (2)
- 3.4 D/B na C.√ (1)
- 3.5 Tshigwada tsha vhaswa/vhathu vha re na dzangalelo la u dantsa,√ ngauri ndi yone thangana ine ya kha di dinangela mabudo a vhugudisi ho fhambanaho/vhathu vhane vha funa u dantsa vha tshi khou itela u dimvumvusa.√√
[Maraga nthihi kha tshigwada, maraga mbili kha thikhedzo.] (3)

[10]

MBUDZISO YA 4: KHATHUNI**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA E**

- 4.1 Ndi nyimele ya vhalwadze/vhathu vhane vha khou wana dzilafhov[√] ngauri hu khou vhonele hu zwiimiswani zwa mutakalo/vha khou ilafhiwa.[√] (2)
- 4.2 Ndi FUREME YA 1,[√] ngauri muongi/dokotela ho ngo ambara magilafu a zwandani/tshithu tsha u thivha mulomo uri a sa kavhiwe nga malwadze.[√] (2)
- 4.3 C/itwe ndingo dza malwadze.[√] (1)
- 4.4 '... fhana sibandela a thi hu funi ngauri ra da a ri humi.'[√] Mualuwa uyu u sanda/nyala/vhenga u valelwa/ededzwa mmbeteni sibandela, u tenda kha la uri sibandela hu vhulawa vhathu.[√]
[Kana zwiñwe-vho zwi pfalaho.] (2)
- 4.5 - Ndi u amba na vhashumelavhapo uri vha ye vha tsivhudze vhaaluwa.
- Vhathu vhane vha dzula na vhaaluwa vha tea u vha tutuwedza u ya vhuongeloni.
- U dzhenelela kha madzangano a vhaaluwa.
- Sibandela a hu vhulawi muthu.
[Zwiraru zwi pfalaho.]^{√√√} (3)

[10]**MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE****PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA F**

- 5.1 Ndi musidzana/ndi muthu[√] - mbofho ya dzina.[√] (2)
- 5.2 Li khou tikedza liiti 'bva'[√] kha u sumbedza uri muthu u bva tshifhinga tshothe/nyito i pfalese.[√] (2)
- 5.3 Ene ndi muthu wa vhulondo.[√] (1)
- 5.4 **Ahaa.**[√] Ndi liaravhi la u takalela/khodedzela.[√] (2)
- 5.5 Limudi la gonelo.[√] A nga si zwi kone.[√] (2)
- 5.6 Vha bikela vhuñanga vhutsila **vha** vhona nga ma[√].[√] (1)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70